

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ХМЛЯРСТВА В УМОВАХ НАБУТТЯ УКРАЇНОЮ ЧЛЕНСТВА В СОТ

Проаналізовано умови, які є обов'язковими до виконання після набуття Україною членства в СОТ, розглянуто можливі наслідки виконання цих вимог для сільського господарства та зокрема для галузі хмелярства, виділено основні шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняної хмелепродукції та етапи їх виконання.

Постановка проблеми

Довгоочікуваний вступ України до Європейського співтовариства, про який велися багаторічні переговори, відбувся, і 16 травня 2008 р. Україна стала 152-м членом Світової Організації торгівлі. Ця складна не лише економічна, але й політична акція матиме системний вплив на економічний стан країни в цілому. Інтеграція до світового економічного простору є невід'ємним елементом не лише зовнішньої, а й внутрішньої політики держави, зокрема для такої галузі як хмелярство, обсяги експорту сировини якої давали в минулому значні грошові надходження до бюджету.

Однак наслідки вступу до СОТ можуть мати подвійний характер і бути досить суперечливими. З одного боку, можливість доступу до світових ринків, інтенсифікація експорту, зменшення експортної дискримінації, прискорення економічного розвитку та збільшення валютних надходжень; з іншого – збанкрутування ряду підприємств через високу собівартість вітчизняної продукції. Насичення вітчизняного ринку більш дешевою, однак не завжди якісною, продукцією може стати як перепорою подальшого розвитку, так і одночасно стимулом до підвищення конкурентоспроможності продукції. Особливо це стосується аграрного виробництва, в якому формується понад 80 % фонду споживання, сконцентровано близько третини основних виробничих фондів, виробляється третина валового внутрішнього продукту (ВВП) та дві третини продуктів харчування [10].

Аналіз попередніх досліджень

Аналіз та оцінка стану галузі хмелярства, підвищення економічної ефективності його формування та функціонування знайшли відображення у працях таких вітчизняних науковців, як С.Р. Басун, В.В. Зіновчук, І.П. Куровський, О.Я.Стойко,

В.М. Федорець, В.М. Циганок Виявленню перспектив розвитку галузі присвячені роботи М.Ю. Костриці, А.О. Годованого, А.С. Шабранського, М.Г. Ковтуна, Т.М. Ратошнюк, В.І. Герасимчука, І.С. Єжова, М.І. Ляшенка, І.Г. Рейтмана, В.І. Романчука та інших дослідників.

Мета дослідження – обґрунтувати перспективи, що очікують українських хмелевиробників при реалізації умов після набуття членства в СОТ та визначити можливості мінімізації негативних наслідків для галузі хмелярства, намітити шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняної хмелепродукції.

Об'єктом дослідження є виробнича діяльність хмелепідприємств та функціонування ринку хмелю. У ході дослідження були використані такі методи: монографічний – при дослідженні загального стану виробництва хмелю та пива, та традиційні загальнонаукові методи досліджень – спостереження, порівняння.

Результати досліджень

Головною проблемою країн, що набули членства в СОТ, і України зокрема, є вимоги щодо зменшення бюджетної підтримки аграрного сектору згідно з Угодою про сільське господарство, що була укладена під час Уругвайського раунду та набула чинності з 01.01.1995 р. [7]. Її метою є недопущення торговельних конфліктів та надвиробництва продукції завдяки законодавчому регулюванню торгівлі первинною сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки. Обов'язковим є зменшення внутрішньої державної підтримки сільського господарства, тієї її частини, яка має значні недоліки при торгівлі товарами. До неї належить і скорочення асигнувань на галузь хмелярства, що включає й прямі виплати виробникам хмелю за рахунок перерозподілу коштів споживачів хмелесировини з 1 % збору.

Усі заходи щодо підтримки сільського господарства поділено на дві категорії:

- внутрішня підтримка, яка не потребує прийняття заходів по скороченню асигнувань;

- внутрішня підтримка, яка підлягає скороченню асигнувань.

Дозволена внутрішня підтримка, яка не потребує прийняття заходів по скороченню асигнувань, в літературі має назву «зеленої скриньки» (green box policies) [1]. До її числа входять:

- бюджетні видатки уряду на наукові дослідження;
- на боротьбу зі шкідниками і хворобами;
- на розвиток аграрного ринку (послуги з маркетингу і просування товарів, розвиток інфраструктури для сільського господарства (дороги, електропостачання, водопостачання та ін.);
- на підготовку та перепідготовку кадрів села;
- допомога при стихійних лихах;

- на створення державного резерву продовольчої безпеки;
- страхування і гарантування доходів виробників;
- на розвиток інфраструктури села несільськогосподарського призначення;
- платежі за програмами допомоги несприятливим районам.

Не підлягають скороченню асигнування на заходи щодо обмеження виробництва сільськогосподарської продукції, що мають назву «блакитної скриньки» (blue box policies) [1].

Українське хмелярство за таких умов не потрапляє у групу дотаційних галузей, які заносяться до «зеленої скриньки», а тому не буде забезпечуватись фінансовою підтримкою від членів союзу і втратить державну підтримку з 1% збору на розвиток садівництва, виноградарства і хмелярства з таких причин, як відсутність українських сортів хмелю у європейському каталозі комерційних сортів рослин; незабезпеченість галузі патентозахищеними технологіями виробництва і технічними засобами для вирощування, збирання, післязбиральної обробки та переробки хмелю.

Внутрішню підтримку, яку прийнято називати СВП – сукупним виміром підтримки (Aggregate Measurement of Support, AMS), або заходами «жовтої скриньки», пропонується зменшити країнам, що розвиваються, на 13% поступово протягом 10 років [3]. По суті, зобов'язання знизити всього на 13% рівень підтримки галузі за наявності вказаних вище умов дозволяє зберегти цю підтримку на досить високому рівні, насамперед, як це робиться в США і країнах ЄС.

Основним елементом Угоди є заміна всіх нетарифних заходів, що зачіпають імпорт хмелепродукції, еквівалентними по заборонному ефекту митними зборами і зниження отриманих таким шляхом ставок на 36% розвиненими країнами протягом 6 років і на 24% – країнами, що розвиваються, протягом 10 років. Це залишить рівень митного обкладання хмелесировини досить високим.

Ще одним елементом угоди є зниження експортних субсидій на 34% за вартістю і на 21% за об'ємом протягом 6 років (розвинені країни), на 24% і 14% відповідно протягом 10 років (країни, що розвиваються). Передбачається не лише зниження тарифів та ставок регулювання в торгівлі, але й значне зниження та ліквідація субсидій національному сільському господарству. Проте, в національних економіках аграрний сектор не може самозабезпечити свою конкурентоспроможність, тому що рівень доходів сільгоспвиробників порівняно з іншими галузями економіки значно нижчий. У зв'язку з цим втручання держави пояснюється спробою відновлення економічної справедливості шляхом адміністративного міжсекторального перерозподілу доходів. У той же час сільське господарство у всьому світі є найбільш вразливою та залежною від державної підтримки галуззю економіки [1].

Країни Європейського союзу щорічно асигнують майже 50 млрд дол. на підтримку сільськогосподарської галузі. За даними Всесвітнього банку, передові

країни щороку витрачають до 100 млрд дол. на розвиток сільського господарства [10]. Хмелярство у всіх розвинених державах, в першу чергу у США, країнах ЄС, Китаї, Японії, Австралії і Новій Зеландії, перебуває під захистом багатопланової системи заходів державної підтримки. Аграрний протекціонізм здійснюється, насамперед, за допомогою бар'єрів на імпорт продукції, що включають високі митні збори, нетарифні обмеження, податки на імпорт тощо. Одночасно в цих країнах держава прямо підтримує хмелярство за допомогою дотацій, пільгового фінансування та інших форм підтримки. Про масштаби аграрного протекціонізму говорять цифри: 13–14 млрд дол. складають щорічні державні витрати на підтримку хмелярства в названих вище країнах, а рівень тарифного захисту (за умови переведення всіх нетарифних заходів в тарифний еквівалент) досягає в цих країнах 100–450 % [6].

Пильна увага до галузі хмелярства з боку держави викликана тим, що доводиться мати справу з багаторічною культурою, отримання першого урожаю якої можливе лише на третій рік, що підвищує ризик втрати майбутнього врожаю через несприятливі погодні умови кожного року. Тому, доцільно, виходячи з положень Угоди по сільському господарству, виробити спеціальний комплекс заходів для забезпечення рівноцінного, не меншого ніж в ЄС, рівня державної підтримки цієї стратегічно важливої галузі національної економіки.

Наразі вітчизняні хмелевиробники не готові до посиленої конкуренції. Різниця у продуктивності та ефективності виробництва хмелю в країнах ЄС об'єктивно ставить в нерівні конкурентні умови хмелярів України з фермерами Західної Європи. Вже зараз постає проблема перенасичення світових ринків дешевими продуктами переробки хмелю, однак Україна, маючи значні агрокліматичні переваги при вирощуванні цієї культури та високорозвинену пивну індустрію, цілком спроможна зробити галузь хмелярства високоприбутковою. Досвід 80-х років минулого століття, коли площі промислових насаджень хмелю становили 9,4 тис. га, валовий збір – 7 тис. т, рентабельність – 150 %, а експорт сягав 70 % вирощеної продукції, є беззаперечним тому підтвердженням. На той час Україна займала п'яте місце у світі після США, Німеччини, Китаю і Чехословаччини, а отже і зараз дана галузь спроможна стати джерелом серйозних фінансових надходжень до державного бюджету.

За даними Держкомстату, у 2007 р. виробництво пива в Україні зросло порівняно з 2006 р. на 17 %, у 2006 р. порівняно з 2005 р. – на 23 %, в той час як збільшення виробництва хмелю за останні роки зростало в середньому лише на 10%, що відповідно забезпечує лише 15–20 % від потреб пивзаводів. Враховуючи тенденцію зростання виробництва пива, у 2015 р. потреби галузі можуть становити близько 8–10 тис. т хмелю, тому для задоволення потреб пивоварів виробництво хмелесировини необхідно збільшити у 10–12 разів (рис. 1).

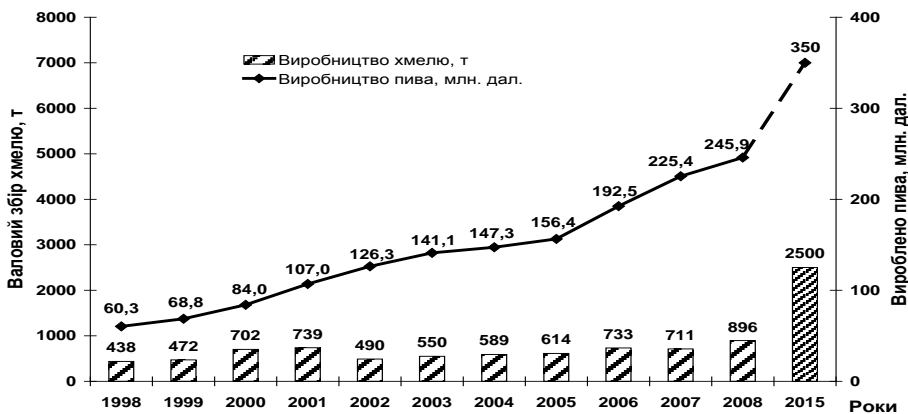

Рис. 1. Динаміка виробництва хмелю та пива в Україні

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України.

Великі пивоварні підприємства (так звані пивні сім'ї) – «САН Інтербрю Україна» та «ВВН Україна», які належать іноземним компаніям, працюють лише на сировині імпортного виробництва, тому задовольнити їх запити спроможна лише високоякісна хмелепродукція та низька ціна [8]. У нинішній ситуації розраховувати на успіх можливо лише за умови підвищення рівня виробництва та якості вітчизняного хмелю, що ймовірно здійснити за умови виваженої політики державної підтримки вітчизняного хмелевиробника, враховуючи при цьому не лише інтереси України, а й інтереси європейського співтовариства.

На думку автора, неефективний механізм контролю за ефективністю використання державної підтримки демотивуюче позначається на темпах відновлення галузі та конкурентоспроможності продукції. Багато керівників хмелепідприємств не вбачає в цій культурі вагомого джерела майбутніх грошових надходжень. За результатами усного опитування певні керівники вказали, що не завжди дотримуються цільового використання коштів державної підтримки на розвиток хмелярства та витрачають певну частину коштів на інші культури. Причиною такої ситуації є недосконалий механізм контролю та розподілу фінансування, який не передбачає аналіз вже наявних ресурсів та аналіз ефективності від отриманої допомоги, враховуючи результати господарської діяльності (урожайності), відшкодування усіх витрат на вирощування хмелю робить неконтрольованими також витрати на брак.

Ваговою причиною неконкурентоспроможності українського хмелю є низький рівень забезпеченості технікою, який складає 50–80 %. Неможливо отримати якісну продукцію світового рівня підприємствами, де технічний рівень виробництва не на світовому рівні. Так, за даними 2006 р. на 1 хмелегосподарство в середньому припадало: 2,2 трактора різних марок,

0,5 культиваторів, 0,4 хмелезбиральних комбайнів, 0,5 сушарок, 0,2 вишки хмельові. За даними Німецького об'єднання хмелевиробників, для вирощування 1 га хмелю необхідно витратити 1000–1200 люд.-год./га, тоді як в Україні ці витрати становлять 2500–2800, тобто у 2–2,3 раза більше.

Закономірним є відповідність вітчизняної хмелепродукції сучасним міжнародним стандартам якості, що потребує перегляду сортової політики галузі. Важливим є розширення присутності української хмелепродукції на зовнішніх ринках збуту, зокрема ароматичних сортів, які коштують утричі дорожче від гірких та дуже цінуються пивоварами. Важливою проблемою у стратегічному плані є відсутність українських селекційних сортів хмелю в міжнародному реєстрі комерційних сортів, внесення до якого проводиться міжнародною незалежною комісією (м. Брюссель) за результатами ДНК-ідентифікації в Інституті хмелю (м. Хюльль, Німеччина) на предмет оригінальності. Вартість ДНК-ідентифікації 1 сорту становить 10 тис. євро, тому причиною зволікання з даною процедурою є нестача коштів та нерозуміння важливості даного заходу для просування українських сортів на західні ринки.

Підвищенню конкурентоспроможності хмелепродукції сприятиме відновлення вертикальної інтеграції з переробними підприємствами для виготовлення етанолового і вуглекислотного екстрактів хмелю та переробки тонкоароматичних сортів на гранули. Тонкоароматичні сорти, якими здавна славиться Україна, використовуються на заключному етапі варіння пива (не більше ніж за 15 хв. до закінчення варіння) переважно для створення аромату пивного напою. Гіркі сорти дають основну гіркоту пивному суслу і цілком придатні для переробки в етанолі та вуглекислотні екстракти. Однак для відновлення виробництва екстрактів необхідно скасувати акциз на спирт, що зменшить його вартість на 20 %.

Переваги пивзаводів при використанні екстрактів замість хмелю у вигляді шишок або гранул очевидні: збільшення терміну зберігання сировини (6–7 років) без втрат гірких речовин, тоді як гранули втрачають ці речовини вже на 3–4 рік; зменшення об'ємів перевезень та зберігання на складах у 7–9 разів порівняно з шишковим та 3–4 рази порівняно з гранулами; відсутність відходів; економія ресурсів за рахунок збільшення переходу гірких речовин з екстрактів у сусло на 15–30 % (в перерахунку на шишковий хміль), що сприятиме попиту. Переваги хмелепідприємств при виробництві екстрактів: отримання прибутку хмелярами за рахунок збільшення термінів продажу та збільшення попиту на екстракти.

Наразі господарства втрачають частину прибутку, що створюється при переробці сільськогосподарської продукції, тому за відсутності переробних потужностей частина хмелю експортується до інших країн, які здійснюють переробку та продаж екстрактів назад в Україну іноді під виглядом своєї продукції (рис. 2).

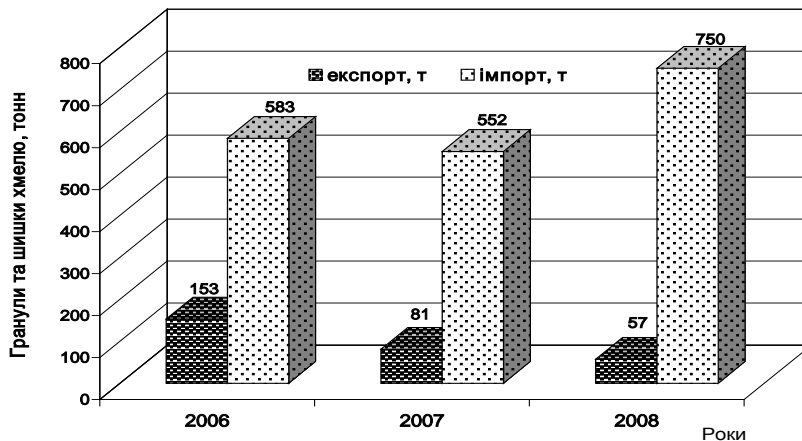

Рис. 2. Експорт та імпорт хмелю за останні 3 роки, тонн

Джерело: за даними Мінагрополітики України.

Примітка: без врахування екстрактів.

Тому переробка хмелю не лише у гранули та екстракти, а також налагодження зв'язків з пивзаводами на основі створення електронної рекламно-маркетингової мережі звичайно за умови достатніх обсягів виробництва хмелю в Україні дозволить зайняти свою частку як внутрішнього, так і зовнішнього ринку.

Зокрема сприятиме підвищенню конкурентоспроможності створення стабільних умов виробництва для забезпечення виходу якісної хмелесировини на основі покращення якості управлінської діяльності, тобто створення на підприємстві системи управління якістю. Головне призначення якої – визначення напрямків покращення продукції за рахунок виконання управлінських функцій (контролю, аналізу і планування) та реалізація цих заходів на усіх стадіях виробництва продукції як важлива умова забезпечення конкурентних переваг.

Не дивлячись на те, що членство України в СОТ вимагає зниження рівня захисту внутрішнього ринку хмелепродукції шляхом зменшення тарифів на імпорт та поступового зменшення державної підтримки галузі хмелярства, ці заходи цілком можуть компенсуватися підвищенням ефективності виробництва, що обов'язково включатиме:

- поліпшення сортової структури хмеленасаджень, розширення площ до 20–30 га під одним сортом у господарстві;
- внесення сортів у міжнародний реєстр;
- підвищення комплексної механізації виробництва хмелю;
- поширення ефективних форм організації виробництва;

- підвищення рентабельності виробництва хмелю на рівні 30–40 % без дотацій з державного бюджету та інші заходи.

Враховуючи сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для ведення культури, наявність конкурентоспроможних високопродуктивних сортів і за умови вирішення вищеперерахованих проблем у перехідний період, хмелярство нашої країни, навіть в умовах СОТ, буде збережене і матиме перспективу розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Вищевикладене потребує виваженого підходу щодо реалізації всіх вимог СОТ, розробки методології, методики фінансової підтримки хмелярства і теоретичного обґрунтування, які б забезпечили економічні інтереси нашої держави в розвитку галузі. Україні при цьому необхідно буде використовувати можливості для освоєння нових ринків збуту продукції і розширення коопераційної співпраці у виробничій і науковій сферах. Доступ до сучасних технологій сприятиме: підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного хмелю; використанню механізму СОТ щодо вирішення суперечок у торгівлі з використанням антидемпінгових заходів; впливу на світову торгівлю хмелем через активну участь у розробці правил торгівлі; підвищенню ефективності відтворювального процесу в галузі через посилення конкурентної боротьби на внутрішньому ринку; збільшенню інвестицій та внутрішньої державної фінансової підтримки галузі хмелярства згідно з вимогами СОТ. Перспективним напрямом подальших досліджень є формування мотиваційних засад підвищення якості хмелепродукції на основі застосування новітніх технологій у виробничому процесі відповідно до існуючих міжнародних стандартів. Такий підхід сприятиме забезпеченню необхідного рівня конкурентоспроможності та виходу вітчизняного хмелярства на світовий ринок.

Література

1. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: монографія / [авт. кол.: М. Бетлій та ін.]; за ред. О.М. Бородіної. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
2. Галузева програма розвитку хмелярства на 2007–2010 роки / МінАПК України. – К., 2007. – 62 с.
3. Комарова І.В. Перспективи зобов'язань України щодо скорочення бюджетної підтримки сільського господарства у зв'язку зі вступом до СОТ / І.В. Комарова // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 72–76.
4. Костиця М.Ю. Хміль та пиво в Україні з давнини до сьогодення / М.Ю. Костиця, Й.Г. Рейтман; за ред. канд. тех. наук Й.Г. Рейтмана; Житом. наук.-краєзн. тов. дослідн. Волині, ІСГП. – Житомир, 1997. – 240 с.
5. Кухарська Н. Експортно-імпортна політики України: роки незалежності // Регіональна економіка. – 2004. – № 4. – С. 44–52.

-
6. Мукерджи А. Внедрение нормативов ВТО: проблемы развивающихся стран / А. Мукерджи // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 6. – С. 3–13.
  7. Осика С.Г. Світова організація торгівлі / С.Г. Осика, В.Т. Пятницький [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: К.І.С., 2004. – 516 с.
  8. Офіційний сайт виробників пива в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umanpivo.narod.ru/Proizv.htm>.
  9. Сидорчук Т.В. Основні напрями розвитку хмелярства у світі / Т.В. Сидорчук // Економіка АПК. – 2000. – № 10. – С. 93–96.
  10. Яценко Н.М. Особливості державного фінансування АПК та галузі хмелярства / Н.М. Яценко // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 63–70.
-